

Тарас Гарасимів
Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
заступник директора з наукової та міжнародної діяльності,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму,
Garasumiv_@ukr.net,
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4627-4774>

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

<http://doi.org/10.23939/law2021.31.040>

© Гарасимів Т., 2021

Проаналізовано правові проблеми та визначено перспективи модернізації вищої освіти в Україні у контексті глобальних трансформацій сучасного освітнього простору. Окреслено умови, що сприятимуть ефективності функціонування вищої освіти в Україні. Вони ґрунтуються на таких трьох основних засадах: 1) нормативно-правовому забезпеченні навчально-виховного процесу модернізації вищої освіти, його відповідності кращим світовим і загальноєвропейським стандартам; 2) відповідній матеріальній та соціальній базі – як стабільному чиннику реалізації стратегічного плану ефективності якості освіти; 3) змістовому наповненні якісної вищої освіти, що враховуватиме як національні здобутки, так і сучасні світові стандарти.

Виокремлено три визначальні напрями модернізації вищої освіти, а саме: 1) системне удосконалення національного освітнього простору, зокрема правової бази розвитку вищої освіти; 2) використання досвіду, накопиченого попередньою системою вищої освіти, та гармонізація її із міжнародними стандартами у цій сфері, запровадження кращих практик країн світу; 3) вироблення ефективної освітньої системи закладів вищої освіти, що відповідає сучасним глобалізаційним викликам і запитам соціуму.

Висновується, що вища освіта у нових соціально-економічних умовах набуває високого статусу, позаяк саме вона сприяє переходу до інформаційного суспільства, визначаючи пріоритети розвитку сучасної європейської правової держави, в якій основним стратегічним резервом є високоосвічена молодь.

Ключові слова: вища освіта; реформа; глобалізація; модернізація; заклади вищої освіти; нормативно-правове забезпечення; Закон України “Про вищу освіту”; механізм розвитку системи вищої освіти.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни, що відбуваються у сфері вищої освіти, свідчать про її перехід на нову стадію поступу, покликані забезпечити якісну трансформацію на фундаментальному рівні. Реформи вищої освіти в Україні у сучасному контексті постіндустріального суспільства передбачають запозичення світових, зокрема європейських стандартів, що відповідають глобалізаційним викликам ХХІ ст., а також визначають подальший розвиток як національної, так і європейської вищої школи на найближчі роки. Відтак стратегічною метою української вищої освіти нині є якісне її реформування із запровадженням освітніх стандартів прогресивних країн світу зі збереженням основоположних національних традицій. Власне, високі стандарти вищої освіти

й розвинене громадянське суспільство сприятимуть розвитку правової держави та здобутті Україною гідного, авторитетного місця серед передових країн світу.

Сучасне глобалізаційне суспільство надає вагомого значення вищій освіті, що відіграє визначальну роль у розвитку суспільства загалом і кожного індивідуума зокрема. У цьому контексті йдеться не про окремішність розвитку вищої освіти і науки, а власне про перспективність нових знань і передових технологій, що ґрунтується на поєднанні здобутків вищої школи та їх практичного втілення у виробництво та прогрес. Відтак зміни у вищій освіті закономірні й вкрай важливі, адже вони закладають основи для суспільних трансформацій загалом. Реформи потребують певного часу, сприятливого середовища й відповідних передумов для їх проведення та практичної реалізації, тому зміни в освіті та її подальший поступ вказують на своєчасність, прогресивність й відповідність реформ потребам соціуму.

Аналіз дослідження проблеми. Філософські та правові аспекти вищої освіти розкрито у численних наукових публікаціях зарубіжних й вітчизняних дослідників, зокрема, О. Балинської, О. Бандури, В. Бліхара, С. Богачова, В. Вовк, В. Годованець, С. Гусарєва, Р. Гурака, М. Данилькевича, В. Комарова, М. Костицького, В. Кравця, Т. Куковської, Д. Кумкова, О. Кресіна, М. Легенького, Н. Оніщенко, В. Опришка, У. Парпан, О. Тихомирова, А. Токарської, І. Хомишин, В. Чернописької та багатьох інших науковців.

Мета статті – виявити правові проблеми та перспективи модернізації вищої освіти в Україні у контексті глобальних трансформацій сучасного освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. XXI ст. визначається тим, що сучасна вища освіта у контексті запитів потреб інформаційного суспільства швидко оновлюється, зазнає прогресивних змін. Відтак нинішню вищу освіту можна визначити як цілісний комплекс кардинальних змін, що відповідають глобалізаційному суспільству, тому консервативність і закритість вищої освіти та університетської науки є пережитком минулого. Тож вища освіта покликана не лише продукувати певні ідеї, розвивати ті чи інші тенденції, але передусім сприяти ефективному суспільному розвитку, оптимально забезпечуючи запити й потреби сучасної людини.

Започаткована модернізація у сфері освіти неможлива без істотних змін на всіх її рівнях, утім, виняткове місце відводиться саме вищій освіті, завдання якої спрямоване на те, щоб у найкоротші терміни здійснити реформування й досягти того рівня стандартизації, якого вимагають сучасні реалії. Вкрай необхідна модернізація змісту національної сфери вищої освіти, що передбачає системне оновлення як кількісної, так і якісної складової навчального процесу.

Глобалізаційні зміни у світі безпосередньо стосуються й модернізації вищої освіти – найважливішої складової людського поступу загалом. Вища освіта уже зазнала певних змін під впливом загальносвітових процесів, що пов'язані з інтеграцією національних освітніх систем до єдиного освітнього простору, “метою якого є забезпечення конкурентоспроможності європейської системи освіти у світовому масштабі, підвищення ролі цієї системи у сучасних суспільних метаморфозах, зростання мобільності студентів й викладачів на європейському ринку праці” [1, с. 18]. Цілком закономірно, що реалізація цієї мети сприятиме підготовці висококваліфікованих фахівців, рівень знань яких відповідатиме запитам суспільного поступу й визначатиме їхню конкурентоспроможність як на національному, так міжнародному ринках праці.

Підвищення ефективності реалізації основних напрямів вищої освіти в Україні потребує нової парадигми її розвитку та створення таких умов, що сприятимуть докорінним змінам і відповідатимуть сучасним викликам і нагальним потребам глобалізаційного суспільства. Зауважимо, що сприятливість умов залежить не лише від правової, духовної, культурної чи інтелектуальної складової, але і від інвестиційного клімату, зростання матеріального добробуту громадян, соціальних стандартів життя тощо. Як зазначає Л. Богущ, “... метою удосконалення механізму системи освіти в

умовах становлення постіндустріальної економіки й розвитку інформаційного суспільства є подальша її інтеграція із продуктивними силами, підвищення ролі як чинника організації неперервної освіти соціуму, а також наукоємної диверсифікації господарства та усталення трудоресурсного забезпечення регіонів і держави загалом” [2].

Вважаємо, що умови чи середовище, які сприятимуть ефективності функціонування вищої освіти в Україні, повинні ґрунтуватися на таких трьох основних засадах, а саме: 1) нормативно-правовому забезпеченні навчально-виховного процесу модернізації вищої освіти, його відповідності кращим світовим й загальноєвропейським стандартам; 2) належній матеріальній та соціальній базі як стабільному чиннику реалізації стратегічного плану підвищення ефективності та якості освіти; 3) змістовому наповненні якісної вищої освіти, що враховуватиме як національні здобутки, так і сучасні світові стандарти.

Серед важливих напрямів розвитку вищої освіти в Україні – системне удосконалення національного освітнього простору, його кореляція відповідно до вимог європейського стандарту вищої школи. Досвід, акумульований попередньою системою вищої освіти, на сьогодні вже не може задовольнити як запити сучасної молоді людини, так і потреби держави у висококваліфікованих фахівцях, є певним “гальмом” на шляху реформування вищої освіти й розвитку правової держави загалом. Тому нагальне завдання сучасності – подолати ці проблеми минулого.

Окреслені вище умови тісно взаємопов’язані та утворюють єдине тло (середовище), тому лише їх цілісне й синхронне функціонування сприятиме повноцінному модернізаційному процесу підвищення ефективності вищої освіти в Україні та її практичної результативності. Нормативно-правове забезпечення навчально-виховного процесу модернізації вищої освіти, його відповідність кращим світовим і загальноєвропейським стандартам безпосередньо пов’язані із освітньою складовою сучасної державної політики у цій сфері. Йдеться не лише про стратегію розвитку вищої освіти, що ґрунтується на окресленій меті та завданнях, але й про тактику їх реалізації у напрямі модернізаційного поступу української вищої освіти.

Нормативно-правове забезпечення модернізації вищої освіти ґрунтується на законодавчих нормах Конституції України, підзаконних актах, указах, наказах і розпорядженнях, міжнародних угодах тощо. Визначення правових, політичних та фінансових механізмів державного регулювання системи вищої освіти відповідає концепції розвитку національної вищої освіти, що ґрунтується на Декларації прав людини, законах “Про освіту”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про вищу освіту”, міжнародних договорах, які ратифікувала Верховна Рада України, указах і розпорядженнях Президента України, постановах Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, Національній доктрині розвитку освіти, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. тощо.

Зауважимо, що у 2014 р. прийнято Закон України “Про вищу освіту”, який став своєрідним наріжним каменем для подальшого поступу вищої освіти. Закладені у ньому норми відповідають загальноєвропейським стандартам й сучасним потребам суспільства. Чільне місце відведено високому рівню освітньої діяльності, що дає змогу забезпечити особі на належному рівні здобуття вищої освіти за вибраним нею фахом; ведення наукової праці із творчою діяльністю усіх учасників навчально-виховного процесу з метою підготовки кадрів вищої кваліфікації. Доволі важливе положення про патріотичне, правове й екологічне виховання здобувачів вищої освіти через утвердження моральних загальнолюдських цінностей, здорового способу життя, активної громадянської позиції та соціальної активності, вміння самоорганізації та вільного мислення, поєднання освітньої, наукової та інноваційної праці [3]. Отже, модернізація вищої освіти передбачає не лише передавання знань, але і їх адаптацію до запитів сучасної людини, потреб держави з метою здійснення назрілих соціально-економічних та суспільно-політичних перетворень. Йдеться про таку систему вищої освіти, що ефективно й раціонально реагуватиме на виклики глобалізаційного суспільства.

Сучасний механізм розвитку сфери вищої освіти фахівці визначають як певну структуру взаємообумовлених механізмів, що впливають на регуляцію як суспільних відносин, завдання яких полягає у змінах, скерованих на осучаснення національної вищої освіти, так і на сферу забезпечення

вищої освіти на засадах трансформації вищої освіти відповідно до європейських стандартів [4, с. 145]. Зрозуміло, що таке тлумачення є доволі умовним, однак воно дає загальне уявлення про напрями розвитку цього непростого й складного процесу осучаснення національної вищої освіти. Окрім того, визначення причин недостатньої ефективності правового регулювання та організаційного забезпечення зазначених відносин сприятиме їх оптимізації.

Можемо виокремити такі три визначальні напрями модернізації вищої освіти, а саме: 1) системне удосконалення національного освітнього простору, зокрема правової бази розвитку вищої освіти; 2) використання досвіду, накопиченого попередньою системою вищої освіти, та гармонізація її із міжнародними стандартами у цій сфері, запровадження кращих практик країн світу; 3) вироблення ефективної освітньої системи закладів вищої освіти, що відповідає сучасним глобалізаційним викликам й запитам соціуму.

Заслуговують уваги напрями модернізації вищої освіти в Україні, які запропонував В. Шинкарук: 1) формування ставлення до людини як мети соціального прогресу, а не засобу; 2) орієнтація на активізацію людського капіталу у вищій освіті та професійній підготовці, що ґрунтується на концепції гармонійного розвитку людини; 3) реформування системи вищої освіти та професійної підготовки є стратегічним для формування високкваліфікованих фахівців; 4) продукування під час підготовки спеціаліста глибокої професійної компетентності та соціальної відповідальності щодо вирішення завдань науково-технічного прогресу, соціального та культурного розвитку [5].

Зауважимо, що більшість авторів не виокремлюють стратегічних напрямів модернізації вищої освіти в Україні, а вказують лише на тактичні дії щодо вирішення цієї проблеми. Певною мірою поділяючи їхні думки, вважаємо, що серед найважливіших напрямів розвитку вищої освіти – системне удосконалення національного освітнього простору та його кореляція відповідно до міжнародних стандартів вищої школи.

Входження України у цивілізоване світове співтовариство неможливе без структурної реформи національної системи вищої освіти, тому вона повинна ґрунтуватися на кращих світових практиках у цій сфері, що дасть змогу оптимізувати розвиток національної вищої школи. Модернізація вищої освіти в Україні передбачає створення такої моделі освітнього процесу, в якій би гармонійно поєдналися кращі вітчизняні та зарубіжні практики. Вважаємо, що саме поєднання гуманістичних національних традицій і позитивного зарубіжного досвіду вищої освіти дасть змогу сформувати динамічну, мобільну, конкурентоспроможну модель освітньої системи.

Розвиток системи вищої освіти в європейських країнах здійснюється під впливом набутого досвіду із урахуванням як минулого, так і потреб і запитів сьогодення. Європа у політичному плані практично інтегрована, тому і сфера освіти потребує інтеграції, що сприятиме зростанню економічного добробуту, стабільності суспільного життя і, звичайно перспективам на майбутнє.

Першочерговим заходом щодо модернізації національної вищої школи є кадровий потенціал та матеріально-технічне забезпечення закладів вищої освіти, які на сьогодні ще не стимулюють студентів до активізації науково-дослідницької та науково-технічної діяльності. Доцільно констатувати, що, зважаючи на сучасні суспільні потреби і запити, реформа вищої освіти повинна бути не декларативною, а практично значущою, що сприятиме істотному оновленню соціуму – формуванню молоді генеративної.

Загальна ідеологія модернізації вищої освіти пов'язана як із національними традиціями, так і з передовим світовим досвідом. Модернізацію освіти можна розглядати, відповідно до цілей реформ, як створення та реалізацію моделей випереджувального розвитку освіти із урахуванням запитів суспільства та потреб держави, визначення напрямів “прогресу” й зосередження зусиль на досягненні визначеної освітніми реформами мети. Модернізація освіти можлива тільки після реформування її основ, відповідно до вимог сучасності.

На сьогодні особливість української системи вищої освіти полягає у певній відірваності освітньої галузі від потреб держави, тому насамперед на вирішення цієї проблеми повинна бути спрямована

модернізація національної вищої освіти. Цивілізаційні зміни змінюють світ і наше уявлення про нього. Саме у такій точці біфуркації, внаслідок інноваційних змін у суспільному розвитку, відбувається реформування й модернізація сфери освіти як наймасовішого соціального інституту формування й розвитку людського інтелекту та людських ресурсів.

Важливим для сучасного суспільства є осмислення якісно нових ознак і смислів сучасної освіти в умовах євроінтеграції. Осучаснення різних сфер суспільного життя зумовлює необхідність реформування системи вищої освіти. Модернізація має охоплювати всі види діяльності закладу вищої освіти, відповідати за його освітній поступ згідно із міжнародними стандартами, глобалізаційними викликами та запитам українського соціуму, що сприятиме підвищенню його конкурентоздатності. Відтак, уся багатогранність формування та впровадження інноваційної політики університету повинна підлягати певним формувальним принципам, які гарантуватимуть поступальність та самодостатність, а водночас – ефективність інноваційності та її спрямованість на духовний, економічний та соціальний розвиток соціуму; оптимальне поєднання державного регулювання і самоврядування; формування інноваційних проєктів за визначальними напрямками досліджень, які передбачені державною та регіональною інноваційною політикою наукових шкіл, здатних забезпечити випереджувальний рівень освіти й наукових досліджень, розвиток наукової творчості студентської молоді.

Інноваційний розвиток освіти базуються на спеціально розроблених принципах:

- *принцип випереджувального розвитку освіти* (як адекватна відповідь на запити, зумовлені напрямками соціально-економічного розвитку України (передбачає мобільну переорієнтацію системи освіти на підготовку індивіда до суспільних реалій у швидкозмінних умовах інтенсивного розвитку, на запити суспільства і ринку праці));

- *принцип проєктування інноваційного розвитку* (різні підходи до інновацій, що передбачають розроблення та реалізацію конкретних проєктів, спрямованих на перспективу (досягнення суспільного порозуміння, на основі якого влада, соціуму, бізнес, громадські організації, суспільні інституції та науково-педагогічне співтовариство беруть на себе зобов'язання щодо спільного запровадження в Україні інноваційних освітніх процесів; досягнуте суспільне порозуміння дасть змогу збудувати конструктивні взаємовигідні відносини всіх суб'єктів, що забезпечить доконечні зміни у такій складній соціальній сфері життя, як освіта));

- *принцип безперервності освіти* (безперервна освіта індивіда упродовж всього його життя є чинником мобільності соціуму, його готовності до прогнозованих трансформацій, змін);

- *принцип стратегічного інвестування* (основною конкурентною якістю індивіда стають його знання і компетенції, професійна та соціальна мобільність, уміння ініціювати, підтримувати та впроваджувати інноваційні технології управління та виробництва, освітнє навчальне середовище, освітні установи, організації та інституції).

Першочерговим завданням української вищої освіти є якнайшвидша адаптація до єдиних європейських освітянських критеріїв і стандартів. Розвиток України на сучасному етапі визначається в загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні загальнолюдські цінності: права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування у демократичному суспільстві.

Особливе місце в реалізації інтеграційних процесів, водночас із іншими напрямками сучасної освіти, посідають визначені європейські стратегічні орієнтири, які передбачають формування професійно компетентного фахівця, реалізацію індивідуально-креативного кредо особистості у ході підготовки до професійної діяльності студента, який матиме змогу мобільно реагувати на зміни в соціальному й економічному житті суспільства, здійснювати ефективне соціальне й професійне спілкування, гнучкіше й креативніше аналізувати й вирішувати різні ситуації засобами комунікації.

Висновки. Вища освіта у нових соціально-економічних умовах набуває високого статусу, позаяк саме вона допомагає переходу до інформаційного суспільства, визначаючи пріоритети розвитку сучасної європейської правової держави, в якій основним стратегічним резервом є високоосвічена молодь. Тому вища освіта означає майбутнє як конкретної особистості, так і кожної нації, держави та всього соціуму, будучи одним із вагомих чинників національної безпеки країни. Основні напрями розвитку вищої освіти в Україні зумовлені змінами і реформами, яких очікує українське суспільство. Зміни в суспільній свідомості, ставленні людства до освіти як такої, сприяють появі особистості, гуманістично орієнтованої на парадигму освіти, до саморозвитку і професійної діяльності. В умовах подолання традиційно сформованого масово-репродуктивного розвитку вищої освіти, виведення її на особистісний рівень істотною роль відіграють європейські прогресивні підходи, побудовані на гуманістичній основі. Необхідні логічне відображення та адаптація у вищій школі України, яка потребує модернізації та розвитку, охарактеризованих тенденцій та пріоритетів вищої освіти в Європі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козловець А. (2011). Українська вища освіта в дискурсі глобалізаційних процесів. *Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи* / за ред. П. Ю. Сауха. Житомир: Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні. Київ: Педагогічна думка. С. 18–32.
2. Богуш Л. Розвиток системи освіти України в рамках стратегії підвищення якості її послуг та конкурентоспроможності національної економіки. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Bogush.pdf> (дата звернення: 1.09. 2021).
3. Закон України “Про вищу освіту”. № 1556-VII від 1 липня 2014 рок. *База даних “Законодавство України” ВР України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 1.09. 2021).
4. Гарасимів Т. З., Чернописька В. З., Кучеренко Н. В. (2021). Аксиологічні засади сучасної університетської освіти: правові підходи: монографія. Львів: Сполом. 192 с.
5. Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України / *Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України*. URL: <http://www.mon.gov.ua>.

REFERENCES

1. Kozlovets A. (2011). *Ukrainska vyshcha osvita v dyskursi hlobalizatsiinykh protsesiv. Innovatsii u vyshchii osviti: problemy, dosvid, perspektyvy* [Ukrainian higher education in the discourse of globalization processes. Innovations in higher education: problems, experience, prospects] / za red. P. Yu. Saukha. Zhytomyr: Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini. Kyiv: Pedahohichna dumka, S. 18–32.
2. Bohush L. *Rozvytok systemy osvity Ukrainy v ramkakh stratehii pidvyshchennia yakosti yii posluh ta konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky* [Development of the education system of Ukraine in the framework of the strategy of improving the quality of its services and the competitiveness of the national economy]. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Bogush.pdf> (data zvernennia: 1.09. 2021).
3. *Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu”* [Law of Ukraine “On Higher Education”]. No. 1556-VII vid 1 lypnia 2014 roku. Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” VR Ukrainy. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (data zvernennia: 1.09. 2021).
4. Harasymiv T. Z., Chornopyska V. Z., Kucherenko N. V. (2021). *Aksiolohichni zasady suchasnoi universytetskoï osvity: pravovi pidkhody* [Axiological principles of modern university education: legal approaches Axiological principles of modern university education: legal approaches]: monohrafiia. Lviv: Spolom. 192 s.
5. Shynkaruk V. *Osnovni napriamy modernizatsii struktury vyshchoi osvity Ukrainy* [The main directions of modernization of the structure of higher education in Ukraine]. Ofitsiynyi sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. URL: <http://www.mon.gov.ua>.

Дата надходження: 05.07.2021 р.

Taras Harasymiv

Institute of law, psychology and innovative education
of Lviv Polytechnic National University,
Department of Theory of Law and Constitutionalism,
Sc. D., Professor

**LEGAL PROBLEMS AND PROSPECTS OF HIGHER
EDUCATION MODERNIZATION IN UKRAINE**

The article analyzes the legal problems and identifies prospects for modernization of higher education in Ukraine in the context of global transformations of the modern educational space. The conditions that will promote the effectiveness of higher education in Ukraine, based on the following three main principles, namely: 1) regulatory and legal support of the educational process of modernization of higher education, its compliance with the best world and European standards; 2) appropriate material and social base – as a stable factor in the implementation of the strategic plan for the effectiveness of the quality of education; 3) the content of quality higher education, which will take into account both national achievements and modern world standards.

There are three defining areas of modernization of higher education, namely: 1) systematic improvement of the national educational space, in particular the legal basis for the development of higher education; 2) use of the experience gained by the previous system of higher education and its harmonization with international standards in this area, introduction of best practices of the world; 3) development of an effective educational system of higher education institutions that meets modern globalization challenges and demands of society.

It is concluded that higher education in the new socio-economic conditions acquires a high status, because it helps the transition to the information society, setting priorities for the development of modern European rule of law, in which the main strategic reserve is highly educated youth.

Key words: higher education; reform; globalization; modernization; higher education institutions; regulatory support; Law of Ukraine “On Higher Education”; mechanism for the development of the higher education system.